

Ərəstun QASIMOV

Bakı Dövlət Universiteti, h.ü.f.d., dosent
haci-arastun@rambler.ru

Pərviz A.RÜSTƏMLİ

“Qanunçuluq” vəkil bürosu, vəkil köməkçisi, hüquqşünas

DÖVLƏT İTTİHAMÇISININ NİTQİ

“Mən müqəddəs silahı rüsvay etməyəcək və bir sırada gedəcəyim yoldaşımı tərک etməyəcəyəm, lakin məbədləri və müqəddəs yerləri – təklidə və çoxları ilə birlikdə qoruyacağam. Vətəni özümdən sonra əskilmiş deyil, onu özüm miras aldığımdan daha böyük və yaxşı qoyub gedəcəyəm... Və mən vətən müqəddəsliklərinə hörmət edəcəyəm”.

Siseron

Açar sözlər: cinayət işi, prokuror, ittiham nitqi, prokurorun mövqeyi, sübutların məcmusu

Key words: criminal case, the accusation speech, the prosecutor's stand, collection of proofs

Ключевые слова: преступное дело, прокурор, обвиняемое выступление, позиция прокурора, совокупность доказательств.

«**P**rokuror» sözü latınca «prokurore» sözündən götürülüb, mənası «qayğıya qalmaq» deməkdir. Hələ qədim Romada və Yunanıstanda «prokuror» adlı məmur vəzifəsi mövcud olub. Onun əsas vəzifəsi dövlət hakimiyyət orqanlarının və qanunların tələblərinə əməl edilməsi ilə yanaşı, həm də «natiqlər» vasitəsi ilə məhkəmədə ittihamı həyata keçirmək olub.

İttiham nitqi – dövlət ittihamının dəstəkləndiyi, toplanan dəlil və sübutların təhlilindən ibarət olan, cinayət haqqında mühakimələrin ifadə olunduğu, qanuni və əsaslı hökmün çıxarılması üçün əhəmiyyət kəsb edən və vətəndaşların ideoloji, hüquqi və mənəvi tərbiyəsinə yardım edən digər məsələləri və cəza tədbirlərini əks etdirən cinayət işləri ilə bağlı məhkəmə mübahisələrində prokurorun nitqidir.

AR CPM ittiham çıxışının elementlərini müəyyən etmir. Prokuror məhkəmə qarşısında dövlət ittihamını müdafiə edir, təqsirləndirilən şəxs barəsində cinayət qanunun və cəza tədbirinin tətbiqi ilə bağlı öz fikirlərini məhkəməyə bildirir.

Lakin praktika məhkəmə müzakirələrinin predmetindən çıxış edərək ittiham çıxışının müəyyən strukturunu işləyib hazırlamışdır. İttiham çıxışının məzmununa aşağıdakı zəruri elementlər daxildir:

1) cinayətin ictimai-siyasi qiyməti; 2) işin faktiki hallarının şərh edilməsi; 3) iş üzrə toplanmış və məhkəmədə araşdırılmış sübutların təhlili və qiymətləndirilməsi; 4) cinayətin tövsifinin əsaslandırılması; 5) təqsirləndirilən şəxsin, bəzən isə zərər çəkmiş şəxsin şəxsiyyətinin xarakteristikası; 6) cəza tədbirləri və mülki iddia barəsində mülahizələr; 7) cinayət əməlinin törədilməsini şərtləndirən səbəb və şəraitin təhlili və onların aradan qaldırılması təklifləri.

Təqsirləndirilən şəxsin, bəzən isə zərər çəkmiş şəxsin şəxsiyyətinin xarakteristikasının verilməsi nəinki tək-cə təqsirləndirilən şəxsin fərdi məsuliyyətinin əsaslandırılması, həm də cinayətin subyektiv tərəfinin müəyyən edilməsi, sübutların qiymətləndirilməsi üçün əhəmiyyət daşıyır. Məhz buna görə də şəxsiyyətin xarakteristikası məhkəmə çıxışının ayrıca elementi olmalıdır.

Strukturun əsas hissələrinin yerləşmə qaydası pozula bilər, əks halda məhkəmə çıxışları şablon forması alaraq bir-birinə oxşar olacaq və bu da onların inandırıcı olmasına və tərbiyəvi təsir göstərməsinə mane olacaq. Fikrimizcə, ittiham çıxışının hissələrinin uzlaşması və ardıcılığı müxtəlif ola bilər. Əgər ittiham sübutlarla tam təsdiq olunmuşdursa, onda bu barədə az danışmaq olar. Əgər cinayətin tövsifi mübahisəli xarakter daşı-

yırsa, onda cinayətin hüquqi baxımdan qiymətləndirilməsinə daha çox diqqət yetirilməsi tələb olunur. Əgər ittiham yalnız dolayı sübutlara əsaslanırsa, onda işin faktiki halları daha geniş şərh olunmalı və sübutların diqqətli təhlili verilməlidir. İttiham çıxışında məhkəmə istintaqının gəldiyi nəticələr verilir, iş üzrə bütün materiallar işıqlandırılır, sübutlar dövlət ittihamı nöqteyi-nəzərindən təhlil olunur. Prokuror dövlətin adından ittiham edir, ona görə də onun çıxışına qarşı yüksək tələblər irəli sürülür. Hər bir ittiham çıxışında törədilmiş əməlin ictimai təhlükəliliyi, nə dərəcədə əhəmiyyətli olmasından asılı olmayaraq bütün və hər cür cinayətlərlə mübarizənin zəruriliyi, törətdikləri cinayət əməllərini gizlətmək üçün hansı tədbirləri görmələrindən asılı olmayaraq bütün cinayətkarların ifşa edilməsinin qaçılmazlığı göstərilir. Etik nöqteyi-nəzərdən ittiham çıxışının ən mürəkkəb elementi təqsirləndirilən şəxsin xarakteristikasıdır. Hər şeydən əvvəl prokuror yaddan çıxarmamalıdır ki, o, hələ təqsirli bilinməyən şəxs haqqında danışır. Məhkəmə prokurorun fikri ilə razılaşmaya bilər, buna görə də təqsirləndirilən şəxsin xarakteristikası iş üzrə sübutlarla təsdiq edilməli və iş üzrə materiallardan irəli gəlməlidir. Əsassız fikirlərə yol verilməməli, müsbət məlumatlar rədd olunmamalıdır. Təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətinin qiymətləndirilməsinə subyektiv yanaşma istisna olunmalıdır, əks halda o, ittiham çıxışında ittiham meylinə, prokurorun nəyin bahasına olursa-olsun şəxsi ittiham etmə cəhdinə çevriləcək və bu da prokurorun obyektivsizliyinə, bir sıra mühüm sübutların onun tərəfindən rədd olunmasına aparıb çıxaracaq. Təqsirləndirilən şəxsə elə xüsusiyyət və əlamətlər axtarılmalıdır ki, həmin xüsusiyyət və əlamətlər iş üzrə əhəmiyyət kəsb edərək cinayət əməlinə özünü göstərmiş olsun və ya onu şərtləndirmiş olsun. Təqsirləndirilən şəxsin tam xarakteristikasını vermək lazım deyil. Təqsirləndirilən şəxsin mənəvi simasını müəyyən edən xüsusiyyətlər qeyd olunmalı, onun cinayət öncəsi davranışının törədilmiş ictimai təhlükəli əməllə əlaqədə olması və ya əksinə ona zidd olması göstərilməlidir. Təqsirləndirilən şəxsin bioqrafiyasını araşdırmaq, onu ləkələyən və işə aidliyi olmayan məlumat axtarmaq yolverilməzdir və əxlaqi normalara ziddir. Prokuror əgər iş üçün əhəmiyyət daşıdırsa, təqsirləndirilən şəxsin intim həyatı barədə məlumatları yaymamalıdır.

A.F.Koni yazırdı: “Fransalı prokurorun təqsirləndirilən şəxsə düşmən kimi yanaşması ilə əlaqədar olaraq gurultulu, mənasız deklamasiyası və süni pafosu təqlid üçün çox təhlükəli bir nümunə ola bilərdi. Rus prokurorunun-ittihamçısının üzərinə əxlaqi vəzifə - sözünün üzərində durmaq, ətraflı düşünmə, öz nəticələrində ədalətli olmaq vəzifəsinin qoyulması və sübut edilmiş cinayət əməlinin mühakiməsi ilə yanaşı – təqsirləndirilən şəxsə sərt bitərəflilik və onun insan ləyaqəti hissini təhqir etmədən yanaşma zəruri idi”.

Prokuror təqsirləndirilən şəxsin təqsirini qəbul etməməsini, ziddiyyətli ifadələrini və s. məsuliyyəti ağırlaşdıran hal kimi şərh edə bilməz. Məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar geniş şərhə ehtiyac duymur. Təəssüf ki, bəzi prokurorlar bunu unudur və özlərinin ciddi cəza haqqındakı xahişini təqsirləndirilən şəxsin özünü təqsirli hesab etməməsi, ziddiyyətli ifadələr verməsi, məhkəmədə ifadə verməkdən imtina etməsi və ya ibtidai istintaqda verdiyi ifadələrdən imtina etməsi ilə əsaslandırılır. Lakin əgər təqsirləndirilən şəxs şahidlərə, zərər çəkmiş şəxsə təsir etməyə, təqsiri başqa təqsiri olmayan bir şəxsin üzərinə qoymağa cəhd edərsə, sübutları saxtalaşdırırsa, o halda prokuror bu barədə danışmalıdır. Prokuror təqsirləndirilən şəxsi ələ salmamalı, istehzalı tonla danışmamalı, bədxahlıq etməməli, insanı alçaltmağa çalışmamalıdır. İroniyalı danışarkən ehtiyatlı, ədəbli olmaq lazımdır. Yerində və dərəcəsində olan ironiya proses iştirakçısının xarakteristikasını gücləndirir. Prokuror ittiham çıxışında qəti fikirlərə yol verməməlidir, çünki qətilik məhkəmənin həmin fikirlər ilə məcburi razılaşmasını nəzərdə tutur. Məhkəmə isə heç kimin öz fikrini yeridə bilmədiyini yeganə ədalət mühakiməsi orqanıdır. Prosesdə iştirak edənlər prokurorun çıxışında onun məhkəməyə olan hörmətini hiss etməlidirlər. Onlar hiss etməlidirlər ki, prokuror özü öz mövqeyinin düzgün olmasından əmindir və buna görə də məhkəməni həmin mövqeyə inandırmağa çalışır. Prokuror hakimlərin müstəqilliyi və qərəzsizliyi prinsipinə əməl etməklə ədalət mühakiməsinin məqsədlərinin və məhkəmənin vəzifələrinin həyata keçirilməsinə kömək edir – qanunun tələbi belədir.

İşin faktiki hallarının şərh edilməsi, sübutların təhlili və qiymətləndirilməsi tez-tez bir-birinə birləşdirilir və bir-biri ilə sıx bağlıdır. Buna görə də İ.D.Perlov hesab edirdi ki, ittiham çıxışında işin

mahiyyətinin şərh edilməsinə həsr olunmuş xüsusi bir bölmənin ayrılması məqsədmüvafiq deyil. M.L.Şifman isə belə bir bölmənin ayrılmasını zəruri hesab edirdi. Hesab edirik ki, işin faktiki hallarının şərh edilməsinin ittiham çıxışında müstəqil bir bölmə kimi ayrılması konkret işin xüsusiyyətlərindən asılıdır. Əgər prokuror cinayətin tövsifinin dəyişdirilməsini, irəli sürülmüş ittihamın həminin dəyişdirilməsini xahiş etmək fikrində deyilsə, əgər prokurorla müdafiə tərəfi arasında işin faktiki halları barəsində mübahisə yoxdursa, onları yada salmaq və məhkəmə iclasında bütün ittiham faktlarının sübutlarla təsdiq olunmasını qeyd etmək və bundan sonra da iş üzrə toplanmış sübutların təhlilinə və qiymətləndirilməsinə keçmək kifayətdir. Lakin əgər ittihamın faktiki məzmunu də-

yişmişdirsə, bəzi halların sübut edilməməsi aşkar edilmişdirsə, o halda iş üzrə faktiki halların şərh edilməsi ittiham çıxışının ayrıca bir hissəsinə çevrilir. Ümumi qaydaya görə prokurorlar işin faktiki hallarını kifayət qədər tam şərh edirlər.

Sübutların təhlili və qiymətləndirilməsi ittiham çıxışının mərkəzi və mühüm hissəsini təşkil edir və bu hissədə cinayət hadisəsini və təqsirləndirilən şəxsin həmin cinayət əməlinin törədilməsində təqsirini sübut etmək lazımdır. Məhz sübutların təhlili və qiymətləndirilməsi məhkəməni prokurorun düzgün mövqe tutduğuna inandırır və onun fikrinə qulaq asmağa məcbur edir. Prokurorun öz çıxışında irəli sürdüyü sübutlar məcmusu ittihamın gəlidiyi nəticəni inandırıcı şəkildə təsdiq etməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1995-ci il) Bakı, Qanun, 2011.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi (2000-ci il), Bakı, Qanun, 2011.
3. Abbasova F.M. Çəkişmə prinsipi: inkişaf tarixi, müasir problemləri və onların həlli yolları. Bakı, Qanun, 2008.
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin Kommentariyası. I cild (Ümumi hissə). / H.e.d. C.N.Mövsumovun redaktəsi ilə / "Digesta" nəşriyyatı. Bakı, 2003.
5. Cəfərquliyev M. Azərbaycan Respublikasının Cinayət prosesi, Bakı, «Qanun», 2008.
6. Əliyev H. Allahın yolunda hamımız bir olaq. ADN, Bakı, 1993.
7. Həsənov H. Nitq mədəniyyəti və üslubiyyatın əsasları, Bakı, 1993.
8. Qasımov Ə. Məhkəmə nitq mədəniyyətinin əsas istiqamətləri, Monoqrafiya, Bakı, 2010.
9. Введенская Л.А. Павлова Л.Г, Риторика для юристов: Учебное пособие: Ростов на Дону, Феникс, 2009.
10. Ивакина Н.Н. Профессиональная речь юриста. Учебное пособие, Москва, Норма, 2009.
11. Каминская Д.И. Записки адвоката., Москва, Новое издательство, 2009.
12. Курбатов В.И. Логика для юристов. Учебное пособие. Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», Ростов на Дону, Наука- Пресс, 2009.
13. Сергеич П. Искусство речи на суде. «Юрайт». М., 2009.
14. Сергеич П. Уголовная защита. «Юрайт», Москва, 2009.

А.А.Касумов, П.Рустамли

Выступление государственного обвинителя

В статье исследуются понятие и значимость речи прокурора по делам преступлений. А также показаны, что анализ и оценка доказательств являются центральной и значимой частью обвинительного выступления. В этой части указаны, что нужно доказать преступное явление и виновность обвиняемого в происшествии преступления. Именно исследование и оценка доказательств уверяют суд, что прокурор занимает правильную позицию и следует придерживаться его мнению.

Прокурор в своей речи совокупностью доводов должен убедительно подтвердить заключенные обвинения.

A.A.Gasimov, P.Rustamli

Speech by the public prosecutor

The article deals with the essence and the importance of the prosecutor's speech. It is noted that the analysis and the assessment of proofs are the principal parts of the accused in the crime must be proven. The analysis and the assessment of proofs convince the court that the prosecutor holds the right stand. The collection of proofs in the prosecutor's speech must believably confirm the conclusion of the accusation.